

To ytterpunkter langs tidsaksen

* De tre verdenskjente pyramidene i Giza utenfor Kairo utgjør i virkeligheten et gravanlegg. Den største, Kheops-pyramiden, består av 2,3 millioner steinblokker, hvorav hovedandelen veier 2–3 tonn. De fleste mener dette bygget ble oppført for 4500 år siden gjennom utstrakt bruk av slaver, mens andre mener det var et nasjonalt prosjekt.

Foto: Yasser Nazmi/ Wikicommons

Afrikansk arkitektur

Fra Kheops til Kéré

Utenlandsk tilstedeværelse har gjennom historien satt sitt preg på afrikansk arkitektur. Men kontinentets byggeskikk og lokale særegenheter har også inspirert arkitektur andre steder.

* Under den transatlantiske slavehandelen i årene 1450–1850 ble mellom 12 og 15 millioner afrikanere under brutale forhold skipet som en handelsvare fra sine hjemsteder, hovedsakelig til Brasil og Karibia, men også til USA. Først i 2016 åpnet National Museum of African American History and Culture i Washington D.C., tegnet av ghanesiske David Adjaye, som en anerkjennelse av den afrikanske diasporaens bidrag til den amerikanske nasjonen. Foto: Frank Schulenburg/ Wikicommons

Fredrik Giertsen
Litteraturviter og skribent

Det bør ikke komme som noen overraskelse: Et blikk på noen perler fra afrikansk arkitektur vil til fulle vise kontinentets enorme kulturelle mangfold. Enkelte felles utviklingstrekk kommer til syne: Man får en idé om påvirkningen fra egne tradisjoner gjennom historien. Samtidig trer periodene med dominans utenfra – og motstanden mot den – frem som en pan-afrikansk erfaring. Men kontinentets byggeskikk har også satt sitt preg på arkitektur andre steder, og ikke bare i Europa. De fire og et halvt tusen år gamle pyramidene i Egypt er blant verdens aller mest kjente byggverk, men andre oldtidssivilisasjoner i Zimbabwe, Mali og Sudan har også etterlatt seg

unike arkitektoniske skatter som kan beskues den dag i dag. Arabisk, asiatisk og europeisk innvandring, kombinert med introduksjonen av religioner som islam og kristendom, har formet mye av Afrikas historie og gitt nye impulser. Samtidig har afrikanske tradisjoner alltid vært sterkt til stede i utforming og utsmykning av alt som er nytt. Lokale særegenheter har – i samspill med klimaet – gjennomgående preget tradisjonelle småhus i skrinne jordbruksstrøk, så vel som storbygg i voksende metropoler. Hvis man i dag ser en kirke eller en moské, et brutalistisk hotell eller et modernistisk parlament, så er det alltid med en lokal koloritt – særegenheter det er verdt å merke seg.

Et blikk på noen perler fra afrikansk arkitektur vil til fulle vise kontinentets enorme kulturelle mangfold.

✱ Tempelkomplekset Karnak ved Nilen i Luxor er rundt fem hundre år yngre enn pyramidene i Giza. Foto: Ahmed Hussein Salleh/Wikicommons

Tidløse klassikere

✱ Klippebyen Bandiagara i Mali ble påbegynt av Tellem-folket for rundt tusen år siden. Foto: Ferdinand Reus/Wikicommons

✱ «Great Zimbabwe» er den største førkoloniale steinstrukturen i sørlige Afrika. Foto: Andrew Moore/Wikicommons

✱ Kamelryttere ved Merøe-pyramidene i Sudan. Foto: Hans Birger Nilsen/Wikicommons

Tempelkomplekset Karnak ved Teben (dagens Luxor) ligger noen hundre kilometer fra Giza, oppstrøms langs Nilen. Disse bygnin-gene ble oppført over tid fra ca. 2000 fvt. Andre oldtids- eller middelaldersivilisasjoner som har etterlatt seg arkitektoniske mester- verk som fremdeles kan beses, er pyramidene i Meroë i Sudan fra noen hundre år både før og etter vår tidsregning, samt byborgen «Great Zimbabwe» og klippebyen Bandiagara i Mali, som begge ble påbegynt rundt år 1000. «Great Zimbabwe» var den største strukturen av stein i det sørlige Afrika før kolonitiden.

Oldtidssivilisasjoner i Zimbabwe, Mali og Sudan har også etterlatt seg unike arkitektoniske skatter som kan beskues den dag i dag.

Fra Kheops til Kéré

Folkloristiske småhus

✱ Alliance Franco-Sénégalaise er et kultursenter utenfor Dakar. Bygningen er fra 1994, men arkitekt Patrick Dujarric trekker tydelig på tradisjonell regional byggeskikk. Foto: Michael Ford

«Vernacular architecture» er en betegnelse på folkelige byggeskikker som utvikler seg utenfor akademisk tradisjon og uten profesjo-nell overvåking. Det dreier seg hovedsakelig om mindre, private boliger på landsbygda, gjerne oppført i leire. Husene bærer preg av improvisasjon, og at byggherrene ikke alltid forholder seg til bygningsmessige standarder. Mange har en iøynefallende pittoresk utsmykning og er svært fargerike, som følge av lokale tradisjoner, og i noen grad av turisme.

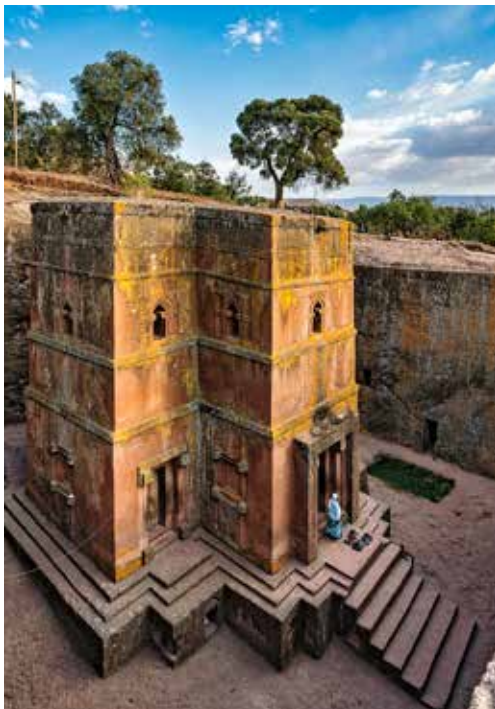
✱ Husene i en basotho-landsby i nasjonalparken Golden Gate Highlands i Sør-Afrika er dekorert i ulike farger. Foto: Getty Images/Istockphoto

✱ Denne nubiske landsbyen, full av fargerike hus, ligger ved Aswan i Egypt. Dekorasjonen bidrar til at stedet i dag har en betydelig turistindustri.

✱ Tanken bak «tata somba»-hus, at frittstående kjegleformer har en avkjøl-ende effekt, inspirerer dagens arkitektur i Vest-Afrika. Bildet er fra Benin.

✱ De fleste kirkene i Lalibela er fra 11- og 1200-tallet. De ble hugget ut i stein, altså som en del av fjellet som omgir dem. Anlegget består av et snaut dusin kirkebygg.
Foto: Getty Images/Istockphoto

✱ Islam har stått sterkt i Nord-Afrika i mange århundrer, og denne regionen har en særegen arkitektur som også viser seg i Spania, som var under muslimsk dominans i årene 711–1492. Córdoba moské, som senere ble bygget om til katedral, er et eksempel på den hybrid-arkitektur som har oppstått som følge av denne historiske situasjonen. Foto: Kent Wang/Wikicommons

✱ På 1950-tallet, tiåret før mange afrikanske land fikk sin selvstendighet, ble det eksperimentert med nye arkitektoniske uttrykk over hele kontinentet. Her ser vi Old St. Anthony's kirke, som ligger rett utenfor Ugandas hovedstad Kampala.
Foto: Timothy Latim

Det er blitt oppført både moskeer og kirker som er knyttet til lokale historiske og klimatiske forhold, og ikke hadde kunnet bli skapt noe annet sted.

Religiøse bygg har ikke nødvendigvis noen arketypisk ideell utforming som eksisterer utenfor omgivelsenes betingelser. Ettersom både islam og kristendom fant veien til Afrika, er det blitt oppført både moskeer og kirker som er knyttet til lokale historiske og klimatiske forhold, og ikke hadde kunnet bli skapt noe annet sted. Og så er det alltid enda et element å ta med i betraktningen, nemlig byggherrenes ofte helt personlige og unike innfall.

Spiritualitet

✱ Den store moskeen i Djenné i Mali stammer også fra 1200-tallet, men dagens struktur – verdens største adobe-bygning – ble oppført så sent som i 1907. Fra 1226 til 1670 var Mali et stort imperium, og på 1300-tallet var herskeren, Mansa Musa, en av verdens rikeste menn. Foto: Bluesy Pete/Wikicommons

Import og eksport

✱ Denne perlen er kjent som Fiat Tagliero-bygningen. Den er tegnet av arkitekt Giuseppe Pettazzi i 1938 og var opprinnelig en vanlig bensinstasjon i Art Deco-stil, beliggende i Eritreas hovedstad Asmara. Eritrea var italiensk koloni i årene 1890–1941. Foto: Sailko/Wikicommons

Den europeiske koloniseringen av Afrika hadde sin mest intense fase fra ca. 1870 til 1914. Det var Storbritannia og Frankrike som markerte seg sterkest, men også Belgia, Spania, Portugal, Italia og Tyskland gjorde seg gjeldende.

Andre land, som Bulgaria og Nord-Korea, har også inspirert afrikansk arkitektur, med konkrete eksempler i Nigeria og Angola.

I tillegg har Brasil, som mottok over ti ganger så mange slaver som USA i løpet av den transatlantiske trekanthandelen, en sterk forbindelse til Afrika. Dette ser man ikke minst innenfor yoruba-kulturen, som er en levende kraft både i Sør-Amerika og Vest-Afrika.

Vi har allerede vist hvordan nordafrikansk arkitektur i lang tid har gjort seg gjeldende i Spania, men dens arv er også synlig så langt unna som på Cuba.

✱ Katedralskolen i øygruppen Seychellenes hovedstad Victoria viser den koloniale påvirkningen fra britene.
Foto: Lothar Schnieder

✱ Grande Mosquée de Porto-Novo i Benin ble bygget i årene 1910–35. Den er inspirert av brasilianske kirkebygg, slik man blant annet kan se dem i den tidligere hovedstaden Salvador, og er således nok et eksempel på hybrid-arkitektur.
Foto: Gaetano229/Wikicommons

✱ Hôtel du Lac i Tunisia, tegnet av arkitekt Raffaele Contigiani i 1973, er et fremtredende eksempel på afrikansk brutalisme. Dette hotellet står nå i fare for å bli revet.
Foto: Getty Images/Istockphoto

✱ Den sopplignende bensinstasjonen i Mauritanias hovedstad Nouakchott er et eksempel på leken, nærmest humoristisk arkitektur.
Foto: Philipp Meuser

✱ Dette flotte huset i Niger har en kontemplativ aura. Det er døpt «House to Watch the Sunset» av arkitektkontoret Not Vital i 2005.
Foto: Not Vital Studio

Fra Kheops til Kéré

Mange afrikanske land fikk sin frigjøring på 1950- og -60 tallet, og med det dukket det opp en rekke nasjonale signalbygg – parlamenter, nasjonalmuseer og statuer av frihetshelter – i bybildet.

I første omgang bar disse byggverkene preg av den «tunge» modernismen (også kalt «brutalismen»), som var toneangivende på det daværende tidspunkt.

I dag ser man flere eksempler på en mer «luftig», dels postmodernistisk arkitektur, som i manges øyne passer bedre med kontinentets tradisjonelle byggeskikk og klimatiske forhold.

Noen av foregangsfigurene for denne nye trenden er de verdenskjente «starchitects» Sir David Adjaye og Francis Kéré.

✱ Zeitz MOCAA, en museumsbygning i Cape Town, er Sør-Afrikas egen kunstsilo. Den er tegnet av arkitekt Thomas Heatherwick i 2017.
Foto: Wianelle Briers

Identitet og modernitet

✱ Den vakre flytende skolen, «Makoko Floating School», ble tegnet av Kunlé Adeyemi (NLÉ) i 2013 for å tilby undervisningsbygg til barn i slummen i Lagos. Bygget kollapset dessverre i en storm tre år senere, men det arbeides med å forbedre strukturen. Ideen er blitt kopiert mange steder i verden, inkludert i Chengdu i Kina. Foto: NLÉ

I dag ser man flere eksempler på en mer «luftig», dels postmodernistisk arkitektur, som i manges øyne passer bedre med kontinentets tradisjonelle byggeskikk og klimatiske forhold.

✱ Serpentine Gallery i London, tegnet av Francis Kéré fra Burkina Faso i 2017, er nok et eksempel på at afrikanske arkitekter gjør seg gjeldende globalt.
Foto: George Rex/Wikicommons

fakta

Afrikansk arkitektur

- I nyere tid har afrikansk arkitektur på nytt begynt å gjøre seg mer gjeldende internasjonalt.
- National Museum of African American History and Culture i Washington D.C. – designet av ghanesisk-britiske David Adjaye – åpnet i 2016.
- I 2022 vant Francis Kéré fra Burkina Faso (og Tyskland) – som første afrikaner – den prestisjetunge Pritzker-prisen.
- I 2021 kom den imponerende studien «Architectural Guide: Sub-Saharan Africa» i syv bind, publisert av Berlin-baserte DOM Publishers.